

พิพิธภัณฑสาร

เล่ม ๔

เรื่อง

ตำนานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ในกรุงเทพฯ ฯ

หลวงบริบาลบุริภัณฑ์

หัวหน้ากองพิพิธภัณฑ ฯ

รวบรวม

และ
เรียบเรียง

กรมศิลปากร
พิมพ์จำหน่าย

ราคาเล่มละ ๑๐ สตางค์

มีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเจ้าหน้าที่ยังเรียบเรียง

และพิมพ์จำหน่ายเป็นลำดับไป

เลขหน้า

เลขหน้า

เลขหน้า

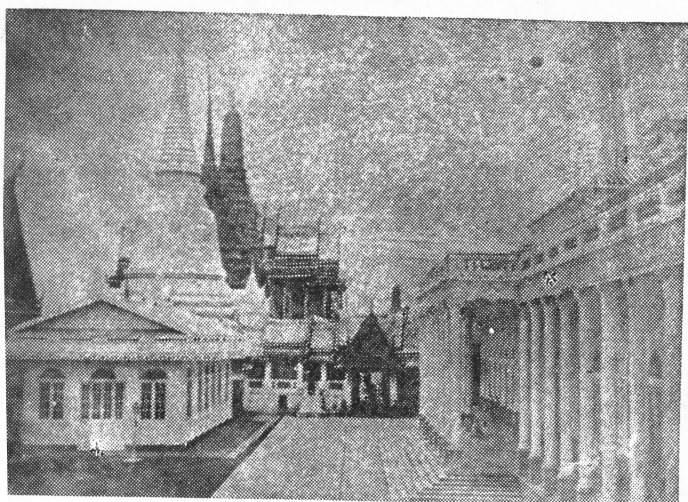
ว. ๕๕๕๕

ด้วยอภิธานการ
จาก พจนานุกรม ภาษาไทย

งานพิพจน์คำ เป็นงานสำคัญส่วนหนึ่งของกรม
ศิลปากร กรมนี้มุ่งหมายให้พิพจน์คำเป็นคำ
สถาน หาทางชักชวนมหาชนให้ชมพิพจน์คำเพื่อ
การศึกษาหาความรู้ ไม่ใช่ดังแต่ว่ามาแต่ดึกก็ผ่าน
ไป ของชั้นหนึ่งในพิพจน์คำมีคำเหลือหลาย แต่
ถ้าเพียงดูแล้วผ่านไป ของเหล่านี้ก็ไม่ประเสริฐ
กว่าก้อนหินหรือโลหะธรรมดา ถ้าผู้พยายามศึกษา
ก็เป็นความรู้อันประเสริฐ และเป็นความสนุกเพลิดเพลิน
อันประกอบด้วยประโยชน์ กรมศิลปากรคิด
เห็นดังนี้ จึงให้เจ้าหน้าที่เรียบเรียงและพิมพ์สมุด
“พิพจน์คำ” ขึ้นเล่มแรก มีภาพและคำ
อธิบายเป็นเรื่อง ๆ ไป จำหน่ายแก่ประชาชนโดย
ราคาย่อมเยาที่สุด ๔ มี.ค. ๒๕๑๕
หนังสือ “พิพจน์คำ” นี้ เจ้าหน้าที่คงจะ
เรียบเรียงพิมพ์ขึ้นต่อไป เมื่อทำได้
มาก ๆ ก็คงเป็นเอกสารอันมีค่าชุดหนึ่ง กรมศิลปา
กรหวังว่าท่านที่มีหนังสือเล่มนี้ คงจะพยายามหา
เล่มอื่น ๆ ไว้ให้ครบชุด เก็บไว้เป็นเครื่องประกอบ
การค้นคว้าความรู้ในทางนี้ต่อไป

กรมศิลปากร

๓ มีนาคม ๒๕๑๕

ศาลาสมัชชา

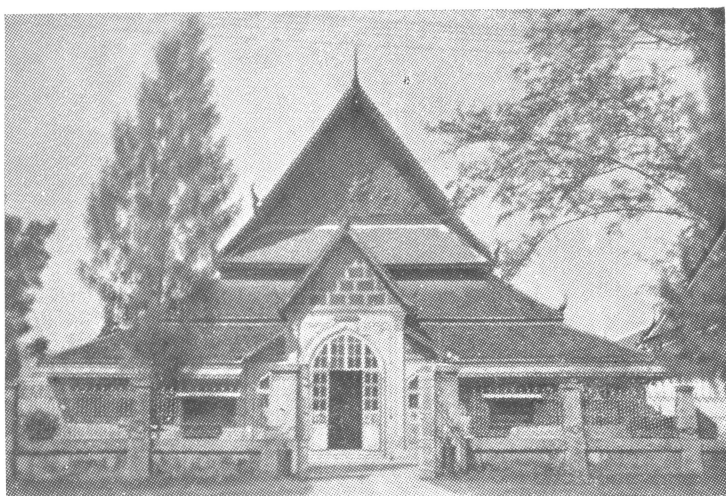
ซึ่งเป็นที่แรกตั้งพรรคกันท์แห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗

ตำนานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

ในกรุงเทพ ฯ

การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน คือรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ ที่พึงสมควรจัดรวมไว้ให้คนดูในสถานที่อันเดียวกัน ในประเทศสยามนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์จัดตั้งขึ้น ก่อนด้วย ปรากฏว่า ทรงสร้าง พระที่นั่ง องค์หนึ่ง สำหรับเสด็จประทับเป็นที่ระโหฐาน และจัดตั้งของต่าง ๆ ดังกล่าวมา ที่ริมพระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัยทางด้านตะวันออก (ตรงที่สร้างพระที่นั่งจักรทิพโยภาศเดียน) ชื่อว่า พระที่นั่งราชฤดี เมื่อเชอรัยอนเบาฉริงฉักรราชทูต อังกฤษเข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีในปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๘ ได้โปรด ฯ ให้เข้าไปบริเวณที่พระที่นั่งราชฤดีนั้น ต่อมาเมื่อทรงสร้าง พระอภิเนาวนิเวศน์ขึ้นข้างหลัง พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นที่เสด็จประทับ ก็ทรงสร้างพระที่นั่งขึ้นอีกองค์หนึ่ง ชื่อว่าพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ (อยู่ตรงที่สร้างพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทเดียน) เป็นที่จัดตั้งของต่าง ๆ เช่นเดียวกัน และใหญ่กว่าพระที่นั่งราชฤดี แต่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินี้ พระ

บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้
 เริ่มจัดตั้งชนหอของคอเดีย (คือหอสหทัยสมาคม
 บดิน) เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๓๗ เรียกว่า มิวเซียม
 พิพิธภัณฑ์สถานตั้งอยู่ถนนตีบมา ๓๓ ปี จนเมื่อกรม
 พระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงศดแล้ว ประกาศเลิก
 ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระราช
 วังบวรฯว่างอยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวจึงโปรด ฯ ให้ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานมาตั้งใน
 พระราชวังบวร ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ อาศัยพระที่
 นั้งแต่ตอนข้างหน้าวังจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถาน คือพระ
 ที่นั้งคือโมกขพิมานหลัง ๓ พระที่นั้งพุทไธสวรรย์
 หลัง ๓ และพระที่นั้งอิศราวิจิตรหลัง ๓ ตลอด
 เวลา ๓๘ ปี จนถึงรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระ
 พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรง
 บำรุงพิพิธภัณฑ์สถานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นของประเทศ
 สยาม จึงโปรด ฯ ให้รวมการพิพิธภัณฑ์เข้ากับ
 หอพระสมุดแห่งชาติ และทรงสถาปนากรรมการ
 หอสมุดขึ้นเป็นราชบัณฑิตยสภา ใน พ.ศ. ๒๔๖๘
 และพระราชทาน ที่พระราชสมณเฑียร สถาน ตลอดทั้ง
 บริเวณพระราชวังบวร ฯ ให้จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน
 และหอพระสมุดวชิรญาณ ปราบฏอยู่อย่างปัจจุบัน

พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน

ซึ่งเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐

พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน

พระที่นั่งองค์นี้เรียกกันมาแต่ก่อนอีกนามหนึ่งว่า พระที่นั่งทรงปืนตามชื่อท้องพระโรงครึ่งกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสร้างพร้อมกับพระราชวังบวร ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เดิมเป็นท้องพระโรง (ไม่มีฝา) และสร้างด้วยเครื่องไม้ขนาดพระที่นั่งทรงปืนที่พระนครศรีอยุธยา เล็กกว่าขนาดที่เห็นปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ได้เคยเป็นที่ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระบรมราชาเจ้าพระองค์นี้เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ มาใช้เป็นที่ทำกรพระราชพิธีพิเศษต่าง ๆ จนเป็นเหตุให้เรียกกันว่า พระที่นั่งทรงธรรมก็มี ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระบรมราชาเจ้ามหาศักติพลเดช ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่หรือจะเรียกว่าสร้างใหม่ก็ได้ ด้วยทรงเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก เช่น ขยายส่วนให้ใหญ่ออกไป เปลี่ยนเป็นเครื่องก่ออิฐถือปูน คงเดิมแต่เป็นท้องพระโรงโถงเหมือนกันเท่านั้น ได้เคยใช้เป็นที่พักทหารแตรครึ่งกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ พึ่งทำฝาแก้ไขใช้เป็นพิพิธภัณฑสถาน ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ในรัชกาลที่ ๕ พร้อมกับทำมูขุดขึ้นใหม่อีก ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า

อยู่หัว จึงพระราชทานให้เป็นทั้งจัดหอพระสมุดวชิร
ญาณ เป็นที่รวบรวมสรรพหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นคัม
เขียน มีคิลจารึก หนังสือโบราณ และสมุดข่อย
ของโบราณเป็นต้น.

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

พระที่นั่งองค์นี้สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิง
หนาท (วังหน้ารัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร)
ทรงสร้างเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์เมื่อปีมะแม
พ.ศ. ๒๓๓๐ ฝาผนังข้างบนเขียนภาพเทพชุมนุม
ระหว่างพระบัญชร เขียนเรื่องปฐมสมโพธิ เป็น
ฝีมือช่างเขียนสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งยังรักษาไว้ได้จน
ถึงบัดนี้ ครั้นสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
สวรรคตแล้ว เสด็จพระพุทธสิหิงค์ลงไปประดิษฐาน
ไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระที่นั่งพุทไธ
สวรรย์ใช้เป็นท้องพระโรง และทำการพิธีพิเศษต่างๆ
มีพิธีตรุษ สงกรานต์ และโสกันต์ เป็นต้น ได้เป็นที่
ตั้งพระศพสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ใน
รัชกาลที่ ๒ และเป็นที่ทำพระราชพิธีในพระราชวง
บวรต่อมาจนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เชิญพระพุทธสิหิงค์

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
องค์หนึ่งในพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระราชวังบวร ฯ
ซึ่งใช้เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งชาติในปัจจุบัน

กลับมาประดิษฐานไว้ในพระที่นั่งองค์เดิม

พระที่นั่งองค์เดิมนั้นนามว่า พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในรัชกาลที่ ๓ กรมพระราชวังบรมหาศักดิ์พลเสพทรงซ่อมแปลงปฏิสังขรณ์ใหม่ การปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นแก้ไขของเดิมหลายอย่าง ดังเกิดได้โดยแบบอย่างฝีมือช่างที่ทำ คือหรือเครื่องบนทำใหม่หมด เปลี่ยนหลังคา พาไลของเดิมต่อเป็นเฉลียงเตี้ยดอยไว้ผนังข้างบนเป็นคอดงรอบ ทำซุ้มพระเกตุใหม่ทั้งหมด แต่ปฏิสังขรณ์อย่างน่าชม คือของเดิมสิ่งใดรักษาไว้ได้หมดทุกอย่าง เป็นต้นว่าเครื่องไม้กรอบและบานพระเกตุ ทวยที่รับชายคางไขของเดิม ข้างในลายที่เขียนผนังและลายเพดานก็ได้รับการรักษาไว้ เป็นแต่ซ่อมแซมที่ชำรุด จึงยังได้เห็นของเดิมที่ทำโดยปราณีตบรรจงมาได้จนบัดนี้ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๖ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ทรุดโทรมมาก กรมศิลปากรจัดการซ่อมให้คืนดีปรากฏตามที่ได้เห็นอยู่ทุกวันนี้

เวลายังคงใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ และเป็นที่จัดพระพิมพ์โบราณสมัยต่าง ๆ ที่พบในประเทศสยามและได้มาจากต่างประเทศ.

พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

ตรงที่สร้างพระที่นั่งองค์นี้เมื่อในรัชกาลที่ ๑ และที่ ๒ ยังมีเดิมองค์พระที่นั่งอย่างที่เป็นอยู่เวลานี้ เป็นแต่เพียงศาลาที่เผ้ากรมพระราชวังบวรเสด็จออกมุขเด็จมาประทับตรงที่บุษบกซึ่งยังตั้งอยู่เดิวนั้น มีศาลาที่เผ้ากลางแจ้ง รอบศาลานั้นมีทิมล้อม ๓ ด้าน เรียกกันว่า ทิมมหาดวงค์ เพราะเป็นที่ประชุมราชบัณฑิต แปลหนังสือเรื่องมหาดวงค์พงศาวดารดังกล่าวจนถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเดชทรงสร้างพระที่นั่งชนที่ตรงศาลาต่อมุขเด็จเดิมออกมา เรียกว่า พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ดังที่เป็นรูปอยู่ในบัดนี้และใช้เป็นท้องพระโรงที่เสด็จออก เหตุที่สร้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยนั้น คือเมื่อในรัชกาลที่ ๓ หม่อมพระวิมานข้าราชการทูลโทรมเป็นอันมาก ต้องรอลงปฏิสังขรณ์ใหม่ทุกองค์ และกรมพระราชวังบวรพระองค์นี้ ไม่โปรดประทับบนพระวิมาน แต่โปรดประทับอยู่ที่มุขของพระวิมาน คือ พระที่นั่งบุรพาภิรมุขและทักษิณาภิรมุข ซึ่งยังมียกพื้นสูงทางด้านตะวันออก และมียกพื้นตรงมุขทั้ง ๒ ใช้เป็นห้องสรงและห้องบังคนติดกับมุขอื่นๆ ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เมื่อเสด็จลงมาประทับอยู่ที่มุข

หน้าพระวิมาน ท้องพระโรงหน้าของเดิมกระชั้นชิด
ที่ประทับนัก จึงสร้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยขึ้นเป็น
ท้องพระโรงใหม่ค่อออกไปข้างหน้า แก่ท้องพระโรง
เดิมเป็นมุขกระดานในระหว่างท้องพระโรงใหม่กับพระ
วิมาน การสร้างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยใช้แบบอย่าง
พระที่นั่งอัมรินทรวินิจฉัยในพระราชวังหลวงหมดทุก
อย่าง เป็นแต่ดัดให้เตี้ยลง กับไม่ทำซุ้มพระเกตุและ
พระทวาร พระที่นั่งบุษบกที่ท้องพระโรงเดิมก็ย้ายมา
ไว้เป็นประธานใน พระที่นั่งอิศรา วินิจฉัยเหมือนอย่าง
พระที่นั่งบุษบกมาดาในพระราชวังหลวง ลักษณะ
ที่ใช้พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยก็เป็น อย่างเดียวกับ พระที่
นั่งอัมรินทรวินิจฉัย คือเป็นที่เสด็จออกแขกเมือง
และบำเพ็ญพระราชกุศล เช่นมีเทศน์มหาชาติเป็นต้น
ผิดกันแต่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยได้เคยเป็นที่ตั้งพระศพ
กรมพระระฆังบวรและเป็นที่ทำอุปราชาภิเศกในเวลาย
ค่อมาทุกรัชกาล ถึง พ.ศ. ๒๔๓๐ พระราชทานให้
เป็นคลังที่เก็บของ ๆ พิพิธภัณฑสถานเดิม ครั้นจัด
พิพิธภัณฑสถานใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระที่นั่ง
อิศราวินิจฉัยใช้เป็นที่ตั้งเครื่องสัมฤทธิ์ และคงใช้
ประโยชน์เช่นนั้นต่อมาจนเดี๋ยวนี้ มีทั้งของทำอุทิศ
ในพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ กับภาชนะดำ
หรับใช้สอยอย่างธรรมดา สมัย ต่าง ๆ ทั้งทำในประ

เทศน์ และได้มาจากต่างประเทศมากมายหลายพัน
ชิ้นเป็นของนำคุณำชมอย่างยิ่ง

ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ พระที่นั่งอัคราภิเศกนิพนธ์ชำรุด
มาก กรมศิลปากรจัดการซ่อมใหม่ให้กลับคงสภาพ
เดิมปรากฏอยู่อย่างทุกวันนี้.

มุขกระสัน

มุขกระสันเป็นองค์หนึ่งในหมู่พระวิมาน ๑๑ องค์
ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสร้างเมื่อ
พ.ศ. ๒๓๒๕ เดิมเป็นท้องพระโรงโถง เป็นที่ออก
ขุนนาง มักเรียกกันว่า พระที่นั่งพรหมพักตร์ ตาม
ชื่อมุขบกมาลาซึ่งเป็นที่ประทับในเวลาเสด็จออกขุน
นาง แต่มุขบกมาลาที่ยังอยู่เดี่ยวนัยอดไม่เป็นพรหม
พักตร์ จึงไม่ใช่องค์เดิม หรือเป็นองค์เดิม แต่
เปลี่ยนยอดใหม่ ฟังมากขึ้นเป็นมุขกระสันในรัชกาล
ที่ ๓ ครั้นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดชสร้าง
พระที่นั่งอัคราภิเศกนิพนธ์เป็นท้องพระโรงค่อออกไปข้าง
ข้างหน้า ถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ พระราชทานหมู่พระ
วิมานทั้งหมดให้เป็นที่พักพิพิภักดิ์แห่งชาติ มุข-
กระสันได้ใช้เป็นที่จัดเครื่องคิลาปรากฏอยู่ทุกวันนี้.

พระที่นั่งพิมุขมณฑลไชย

พระที่นั่งองค์นี้เป็นองค์หนึ่งในหมู่พระวิมาน ๓๓
องค์ ซึ่งกรมพระราชวังบวรตั้งหน้าททรงสร้าง
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นมุขด้านหน้าสำหรับเป็นทาง
เสด็จพระราชดำเนินไปยังท้องพระโรงหน้าทีออกขุน
นางและเป็นทางเสด็จไปยังมุขหลังขวาง
คือพระที่นั่งบุรพาภิมุข และพระที่นั่งทอดพระเนตร
เวदानไซ้เป็นที่จัดตั้งเครื่องราชยานสำหรับเสด็จ

พระที่นั่งบุรพาภิมุข

พระที่นั่งองค์นี้เป็นองค์หนึ่งใน หมู่พระวิมาน ๓๓
องค์ ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสร้าง
เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นมุขขวางข้างหน้าพระที่นั่ง
พรหมเมศชาดว สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิง
หนาทเสด็จสวรรคตในพระที่นั่งองค์นี้ ถึงรัชกาล
ที่ ๓ เป็นที่ประทับของกรมพระราชวังบวรคฤดิพล
เดชจนเสด็จสวรรคต ยังมีที่ยกพื้นไม้ไว้เป็นสำคัญ
ปรากฏอยู่จนบัดนี้ ถึงรัชกาลที่ ๕ กรมพระราชวัง
บวรวิชัยชาญ โปรดฯ ให้เจ้าคุณจอมมารดาเหม

พระชนนีประทับอยู่จนถึงอสัญกรรม เวลานั้นใช้เป็น
ที่จัดเครื่องของคนตั่วต่าง ๆ

พระที่นั่งทักษิณภิรมย์

พระที่นั่งองค์นี้เป็นองค์หนึ่งในหมู่พระวิมาน ๑๑
องค์ ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาดูร์สิงหนาททรง
สร้าง เมื่อ พ. ศ. ๒๓๒๕ เป็นมุขขวางข้างด้านหน้า
พระที่นั่งวัดนาคพิมาน ในรัชกาลที่ ๓ เป็นที่ประทับ
ของกรมพระราชวังบวรมหาดุสิตพลเดช ยังมีที่
ยกพื้นไม้ไผ่เป็นสำคัญปรากฏอยู่จนเดี๋ยวนี้ เวลานั้น
ใช้เป็นที่จัดเครื่องมหรสพและกีฬาต่าง ๆ

อธิบายคำว่าพระวิมาน

ตามคติโบราณถือว่า ที่ประทับของพระราช
กษัตริย์พระราชมณเฑียร ๓ หลัง เป็นที่สำหรับเสด็จ
ประทับในฤดูร้อนหลัง ๑ ประทับ ในฤดูฝนหลัง ๑
ประทับในฤดูหนาวหลัง ๑ ปราสาทในพระราชวัง
กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งสร้าง ๓ องค์
ก็เนื่องมาจากคำวาทีก่อนนี้ ดังนั้นฐานว่าเดิมจะมี

พระราชวัง ๓ แห่ง สำหรับเสด็จประทับตามฤดูกาล
ภายหลังลดส่วนลงมา สร้างเพียง เป็นพระ วิมานหมู่
เดียว ๓ หลัง เช่นที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุร
สิงหนาททรงสร้างในพระราชวังบวรนี้ ก็สำหรับประ
ทับตามฤดูกาล ภายหลังจึงมีชื่อว่า พระที่นั่งวสัน
ตพิมาน สำหรับประทับในฤดูฝน ภายหลังเรียก
ว่า พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ สำหรับประทับในฤดู
หนาว ภายหลังนี้เรียกว่า พระที่นั่งพรหมเมศชาดา
(เดิมเห็นจะชื่ออย่างอื่น) สำหรับเสด็จประทับใน
ฤดูร้อน

พระที่นั่งวสันตพิมาน

พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระวิมานหลังใดใน พระวิมาน
๓ องค์ซึ่ง กรมพระ ราชวังบวร มหาสุรสิงหนาท ทรง
สร้างพร้อมกับสร้างพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อ
พ. ศ. ๒๓๒๕ เป็นที่ประทับและบรรทมในฤดูฝนของ
กรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๓ มาจนถึง
รัชกาลที่ ๔ เป็นที่บรรทมของพระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนทรงสร้างพระที่นั่งอิศเรศราช
านุสรณ์ เมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญอุปราชภิเศก
ใหม่ ๆ ก็ได้เคยประทับ แต่ประทับอยู่เพียง ๓ วัน

เท่านั้น แล้วเสด็จไปประทับที่พระที่นั่งบวรปวิตร
จนสร้างพระที่นั่งตำโสรจันประพาสเสร็จ จึงเสด็จ
ไปประทับที่พระที่นั่งองค์นี้

เวลานี้ใช้เป็น ที่จัด เครื่องพระ ตำหนัก กับเครื่อง
ตั้งกลองและเครื่องเบญจรงค์ต่าง ๆ

พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ

พระที่นั่ง องค์นี้เป็นพระ วิมาน หลัง กลาง ในพระ
วิมาน ๓ องค์ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท
ทรงสร้างพร้อมกับพระราชวังบวรสถานมงคล เมื่อ
พ. ศ. ๒๓๒๕ เป็นที่ประทับในฤดูหนาว ต่อมาใน
รัชกาลที่ ๒ เป็นที่ประทับของกรมพระราชวังบวร
มหาเสนานุรักษ์ จนเสด็จสวรรคตในพระที่นั่งองค์นี้
ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ เป็นที่ประดิษฐานพระอัมฤ
ของสมเด็จพระบวรราชเจ้า ฯ อยู่จนเชิญไปไว้ใน
วิหารพระธาตุที่ในวัดพระศรีรัตน ศาสตร์ารามเมื่อรัช
กาลที่ ๖ ปราสาททองที่ประดิษฐานพระอัมฤยังปรา
กฏอยู่จนบัดนี้ เป็นปราสาทยาว ๓ ห้อง ห้องกลาง
ที่ตรงยอดเป็นที่ตั้งพระอัมฤกรมพระราชวังบวรรัช
กาลที่ ๑ ยกพื้นสูงกว่าห้อง ๒ ข้าง อันเป็นที่ตั้ง
พระอัมฤ กรมพระราชวัง บวรรัชกาลที่ ๒ ข้างหนึ่ง

กรมพระราชวังบวรวิเศษศาลที่ ๓ ข้างหนึ่ง เวลานี้
ใช้เป็นที่พักแรมเสด็จครันครุ่ของสูงกับทั้งพระแท่น
และพระเกาอื่น ๆ

พระที่นั่งพรหมเมศธาดา

พระที่นั่งองค์นี้เป็น วิมานหลัง เหนือ ซึ่งกรมพระ
ราชวัง มหาสุรสิงหนาท ทรงสร้าง พร้อมกับ พระราช
วังบวรสถานมงคล เมื่อ พ. ศ. ๒๓๒๕ เป็นที่ประทับ
และบรรทมในฤดูร้อน ต่อมาใช้เป็นหอพระอัมรินทร์
เดิมชื่อพระที่นั่งพรหมเมศรังสรรค์ ครั้นถึงรัชกาล
ที่ ๓ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดชทรงสร้าง
ท้องพระโรงใหม่ พระราชทานนามว่า พระที่นั่ง
อิศราวินิจฉัย จึงทรงเปลี่ยนสร้อยพระที่นั่งพรหม
เมศรังสรรค์ เป็นพระที่นั่งพรหมเมศธาดา เพื่อให้
สัมพันธ์กับพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย เมื่อย้ายพระอัมรินทร์
มาไว้ในพระที่นั่งวัดสระพิษมานแล้ว ใช้เป็นคฤหาสน์
เก็บของ เวลานี้ใช้เป็นที่พักพิภพพักผ่อนอ่อนแอ
พระพุทธรูปต่าง ๆ มีพัชยศและพัชรองเป็นต้น กับ
ทั้งเสื้อผ้าของโบราณต่าง ๆ

พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร

พระที่นั่งอิศเรศราชานุสร พระบาทสมเด็จพระ
 ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างตามแบบอย่างตึกฝรั่ง
 เป็นตึกเกาห้อง พน ๒ ชั้นรูป ๔ เหลี่ยมมี มับรินได้
 ทำเป็นมุขชั้นข้างนอก เพราะในสมัยนั้นยังถือกันอยู่
 ว่าถ้าชนทางใต้ลุนเป็นอับมงคล ตัวพระที่นั่งด้านหน้า
 มีเฉลียงโถง ๗ ห้อง ข้างในประธาน ตอนกลาง ๓
 ช่องกันเป็นห้องเดี่ยว ห้องต่อมาข้างใต้ ๒ ช่องเป็น
 ห้องพระบรมมหารัชมณเฑียรสถานอีกชั้น ๓ ต่อ
 มาถึงที่สุดด้านใต้เป็นห้องเล็กชั้วช่อง ๓ ยาวตลอดใน
 ประธาน เป็นห้องแต่งพระองค์ แต่เดากันว่า
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวดำรัสว่า ใน
 ห้องพระบรมมหารัชมณเฑียรสถาน ให้ตั้งพระแท่นเล็กบรม
 มหารัชมณเฑียรสถาน ที่มุมตะวันตกเฉียงใต้กันเป็น
 ห้องตรง ด้านหลังเป็นเฉลียงทับกันเป็นห้องเก็บของ
 มีบันไดเล็กสำหรับพนักงานขึ้นลง และมีห้องอุ้
 เครื่องอยู่ข้างหลังห้องเดี่ยว ในประธานอีก ๒ ช่อง
 ต่อห้องเดี่ยวไปทางเหนือเป็นห้องรับแขก เมื่อพระ
 บาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประสูติพระชนกเสด็จ
 แปรเสด็จมาประทับในห้องนี้จนสวรรคต ต่อห้อง
 รับแขกไปถึงห้องยาว ข้างด้านสกัดเป็นห้องทรงพระ

อักษร และห้องพระธมฺมคอยู่คู่พระที่นั่งข้างด้าน
เหนือ ชั้นล่างเป็นแต่ที่พนักงานอาศัย์ หาได้ใช้
การอื่นไม่ ลักษณะที่ตกแต่งพระที่นั่งอีกเรศราชา
นุสรณ์เป็นอย่างฝรั่งทั้งชั้น พระแท่นบรรทม ตั้งมา
แต่เมืองนอก เป็นพระแท่นคู่ มีรูปช้างเผือกสถ
อยู่ที่พนั้ เวลามีแขกเมืองฝรั่งต่างประเทศ เช่น
ราชทูตเข้ามา ก็ทรงรับรองเลี้ยงดูที่พระที่นั่งอีกเรศ
ราชานุสรณ์ เดากันว่า ถึงที่พระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จอยู่พระที่นั่งอีกเรศราชา
นุสรณ์ก็เสด็จอยู่อย่างฝรั่ง มีบ່อยผู้ชาย แดพนักงาน
ข้างในเป็นสาวใช้อยู่จำกัดพอสำหรับใช้ แม่เจ้าจอม
ก็อยู่ณะเพาะผู้ที่เป็นราชบุรุษ พระเจ้าลูกเธอและ
พระธนมกำนัล ขึ้นเฝ้าแต่ณะเพาะเวลาดวยเท่านั้น
เมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว สวรรคต
แล้ว พระบาทสมเด็จพระ ๖ พระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวมีรับสั่งให้จัดห้องกลาง อันเป็นห้องแถวเดิม
เป็นที่ประดิษฐานพระบรมอัมรินทร์ โปรดให้ทำตู้ทอง
ที่ผนังในเรียงกัน ๓ ตู้ แล้วเชิญพระบรมอัมรินทร์ พระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จากหอพระอัมรินทร์
ในพระบวรราชวังมาประดิษฐานไว้ที่ตู้ฝ่ายตะวันออก
พระอัมรินทร์สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีไว้ตู้ฝ่าย
ตะวันตก พระบรมอัมรินทร์พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า

เจ้าอยู่หัวไว้คู่ใหญ่ที่อยู่กลาง ทำเพดานและอัมจันทร์
 สำหรับตั้งเครื่องบูชาไว้ตรงที่ประดิษฐานพระบรมอัมฐี
 นั้น ครั้นเมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงศก
 พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด
 ให้เชิญพระอัมฐีประดิษฐานไว้กับพระบรมอัมฐีพระ
 บาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยกัน และต่อมา
 เล็ดจันไปข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็นพระที่นั่ง
 อิศเรศราชานุสรณ์ชำรุดทรุดโทรม ได้โปรดให้ปฏิ
 ตั้งขึ้นใหม่ให้คนตีทองพระที่นั่งครั้ง ๓ ต่อมาพระที่นั่ง
 อิศเรศ ๑ ชำรุด กรมศิลปากรจัดการซ่อมอีก
 ครั้ง ๓ ปรากฏอยู่ตามสภาพปัจจุบันนี้ เวลานี้ใช้เป็น
 โรงเรียนศิลปากร แผนกนาฏดุริยางค์

พระที่นั่งบวรปรีวัติ

พระที่นั่งบวรปรีวัตกับทั้งศาลา (แก่งจั่น) พระ
 สมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้พระวิสูตรวาร์
 (มติ) เป็นนายงานสร้าง แต่ค้างอยู่จนเสด็จสวรรคต
 ยังไม่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรด ๑ ให้สร้างต่อมาจนเสร็จ เป็นที่ที่ประทับ
 เวลาเสด็จมาค้างแรมอยู่ในพระราชวังบวร ๑ ตอน
 ที่สร้างพระที่นั่งบวรปรีวัติ มีประตูและกำแพงกัน

เป็นบริเวณหนึ่งต่างหาก เป็นแต่อยู่ติดกับบริเวณ
 พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์ ศาลาและสวนที่สร้างใน
 บริเวณพระที่นั่งบวรปรีดิเป็น อย่างจันทันดิน พระ
 ราชนัดสรงในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 คงจะทรงจัดเป็นอย่างจันทันบริเวณ ๓ เป็นอย่างฝรั่งบริ
 เวณ ๓ มาแต่เดิม เข้าใจว่าคงจะเป็นที่สำหรับเสด็จ
 ออกประพาสฝ่ายใน คือพระที่นั่งบวรปรีดิเป็นแก่ง
 จันทัน ๕ ห้อง ๒ ชั้น ชั้นบนเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับ มีแต่ห้อง
 พระบรมมหาราชวัง ๑ ห้องที่ประทับห้อง ๑ พระเจ้าลูก
 เสด็จไปตามเสด็จ เสด็จอยู่ชั้นล่าง เดากันมาว่า
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรด
 พระที่นั่งบวรปรีดิ ว่าหันหน้ารับแดดตะวันตกร้อน
 นึก จึงโปรดให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่อีกองค์ ๑ ต่อ
 ไปข้างเหนืออยู่ติดกำแพงวัง ให้หันหน้ามาข้างใต้
 แต่การสร้างพระที่นั่งหลังนี้ค้างอยู่จนสิ้นรัชกาล มา
 ถึงครุฑมหาราชวังบวรวิชัยชาญ พอเสด็จงาน
 พระราชพิธีอุปราชภิเศกแล้ว ก็เสด็จมาประทับอยู่
 ชั้นต่ำพระที่นั่งบวรปรีดิ จนสร้างพระที่นั่งดาโร
 รัตนประพาสแล้วเสด็จไปอยู่ที่นี่ ที่พระที่นั่งบวร
 ปรีดิชั้นต่ำยังใช้เป็นห้องพระสมุด และเป็นที่เสด็จ
 ออกฝ่ายในมาจนทิวศด

เวดอันใช้เป็นโรงเรียนคิดปากร แผนกนาฏ
ดุริยางค์

พระที่นั่งสาโรชรต้นประพาส

พระที่นั่งสาโรชรต้นประพาส คือ พระที่นั่งที่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง
ค้างไว้ กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงสร้าง
ต่อจนสำเร็จ เป็นตึกขนาดย่อม ๒ ชั้น ยาว ๕ ห้อง
ทำอย่างฝรั่ง มีเฉลียงโถงข้างด้านหน้า ข้างชั้นบน
พอเป็นห้องพระบรรทมห้อง ๑ กับห้องที่ประทับห้อง
๑ ในรัชกาลที่ ๖ พระที่นั่งสาโรช ๑ ซ้ำรูป ทาง
การทหารราบ ๓ ซึ่งได้รับพระราชทานให้เข้ามาอยู่ใน
พระราชวังบวร ๑ จัดการซ่อมแก้ตัวพระที่นั่งแปลง
เป็นชั้นเดียวอย่างที่ปรากฏอยู่ ต่อมากกรมคิดปากร
ได้จัดการซ่อมอีกครั้งหนึ่ง เดียวใช้เป็นโรงเรียน
คิดปากรแผนกนาฏดุริยางค์

พระตำหนักแดง

พระตำหนักแดงองค์นี้ เดิมอยู่ในหมู่พระตำหนัก
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรด ๑
ให้สร้างขึ้นที่ในพระบรมมหาราชวัง ๒ หมู่ ในสมัย

เกี่ยวกับสร้างกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕
 หมู่หนึ่งเรียกว่า พระค่านักเขี้ยว พระราชทานให้
 เป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า
 กรมพระยาเทพสุดาวดี อีกหมู่หนึ่งเรียกว่า พระ
 ค่านักแดง พระราชทานสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
 เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ เสด็จประทับอยู่ตลอด
 พระชนมายุ แล้วสมเด็จพระศรีสุริเยนทราพระบรม
 ราชนี ซึ่งเป็นพระธิดาได้เสด็จประทับ และทรงปก
 ครองพระค่านักแดง ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ ครั้นถึง
 ในรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา เสด็จออก
 ไปประทับอยู่ที่พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี พระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ๑ ให้ย้ายพระ
 ค่านักแดงทั้งหมู่ไปปลูกถวายเป็นที่ประทับ ณ พระ
 ราชวังเดิม ส่วนพระค่านักแดงองค์หนึ่งเป็นที่ประทับ
 ของสมเด็จพระราชโอรสพระองค์น้อย คือพระบาท
 สมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔
 เสด็จบวรราชาภิเศก จึงโปรด ๑ ให้ย้ายมาปลูก
 รักษาไว้ในพระบรมราชวังได้ถึง ๗๐ ปี จึงได้จัดพระ
 ราชวังบวร ๑ เป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร
 ในรัชกาลที่ ๗ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ สมเด็จพระ
 ศรีสุวรินทิราบรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
 เสด็จมาประพาสพิพิธภัณฑสถาน ๑ ทอดพระเนตร

เห็นพระค่านักแดงชำรุดชำรุดโทรมอยู่ ทรงพระปรารภ
 ว่าเป็นของโบราณสร้างอย่างประณีตพร้อมกับสร้าง
 กรุงรัตนโกสินทร และได้เคยเป็นพระค่านักของ
 สมเด็จพระปัยกา และสมเด็จพระอัยยิกกับทั้งสมเด็จพระ
 พระบิดาบรรดาบรรพเจ้ามาแต่ก่อน จึงทรงบริจาค
 ทวียในส่วนของพระองค์ประทาน เพื่อการปฏิสังขรณ์
 ให้กลับคืนดีไว้เป็นที่เฉลิม พระเกียรติยศ พระบรม
 ราชจักรวงศ์ สืบไป ครั้นการปฏิสังขรณ์ สำเร็จ
 สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ฯ ได้เสด็จมาบำเพ็ญ
 พระกุศลฉลองพระค่านักแดง เนื่องในการเฉลิม
 พระชันษาครบ ๖๖ ปี เมื่อวันที่อาทิตย์ที่ ๘ กันยายน
 พระพุทธศักราช ๒๔๗๓

พระค่านักแดง ในเวลานี้ใช้เป็นทั้งจัดตั้งเครื่อง
 มุกต์ต่าง ๆ ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ที่ทำเป็น
 ของใช้เนื่องในพระพุทธรูปต่าง และภาชนะใช้สอย
 อย่างธรรมดาหลากหลาย เป็นของน่ารักน่าชมยิ่งนัก.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น ตันบุญยืน ผู้พิมพ์โฆษณา

พ. ศ. ๒๔๘๐